

bouwer van zijn rijk gold, vertoonen zij, in primitieven vorm, de meest bevredigende bebouwing en aanleg van het boerenerf. Men vond op deze modelhoeven een solied gebouwd steenen woonhuis, het heerenhuis; de Franken noemden het de „sala”, de zaal; meerdere bijgebouwen, eenige verbonden door overdekte gangen, en waaronder sommige dienend tot behuizingen voor menschen en dieren, andere tot werkplaatsen, bergingen voor koren, enz., alles door een „tuin” (omheining) ingesloten en beveiligd. Stelt men zich, op zulk een erf, het heerenhuis aanzienlijk voor, en de primitieve omsluiting van stokken.

in den grond geplaatst en met reiswerk omvlochten, vervangen door een muurwerk van steen, dan heeft men zich van een middeleeuwsch kasteel, door zijn burcht omgeven, tegelijk een begrip gevormd en lijkt het aannemelijk, dat ook deze bouw afstamt van het zelfde Romeinsch beginsel. Afbeelding X, weergevend het „voorgeborcht”, de voorburg van een kasteel in de Betuwe, in zijn toevallige aankleeding met latere boerderij-fragmenten, kan daarom, ofschoon zij feitelijk in geen betrekking tot middeleeuwschen boerenbouw staat, het begrip van zoo'n in gesloten ruimte, flatteus uitkomend boerderij-beeld, toch verduidelijken. Een nog tegenwoordig gevolgde aanleg, die aan deze vroegere omwalde hofsteden herinnert, vertoont het Saksisch boerenerf. In vele gevallen ligt de woning daar, te midden van haar, door een „eekwal”, (aarden wal beplant met eikenhout) omsloten

gebied. Zij blijft onzichtbaar van den weg, bereikbaar langs een laan, door het „voorwerk”, waar de „wöner” (pachter en dienstverplichte aan den hoofdhof), woont. Op eenigen afstand van het woonhuis, bevindt zich dan een tweede omheining, door een hek afgesloten. Een zelfde beeld ongeveer als onder Karel den Groote, zal de heerenhofstede, en zal de Friesche „havezate”, nog aan het einde van onze middeleeuwen hebben vertoond, maar de regeling van haar beheer, de verhouding tusschen heer en knecht, wijzigen zich, bij elk nieuw hoofdstuk van de algemeen maatschappelijke geschiedenis. Aanvanke-

lijk is de vorst, deze vroegere „majordomus”, zelf, de ondernemer van het bedrijf, en is het hoofdbestier van de kroongederen aan voorname ambtenaren toevertrouwd, vervolgens zijn het de adellijken en geestelijken, die de hofsteden, met al haar bijbehorigs, door schenking, in eigendom ver-

AFB. XV. OUD HUISRAAD.

krijgen. Het feitelijk land-bebouwen en alle grovere arbeid is onder elk bestier, aan de dienstbaren, hoe zij mogen heeten: „hals- of lijfeigenen, grondhoorigen”, in verregaanden: „hofvrijen, vrijhoorigen”, in lichter graad van onvrijheid, opgedragen. Uit de groep der onvrijen is de boerenstand maatschappelijk voorgekomen, maar tot in de twaalfde eeuw, is er van een afzonderlijke klasse der boeren zelden sprake. haar opkomst vangt aan met de vrijwording der onvrijen. De kleine landbouwers, die zich, in de kommunistische samenleving der barbaren, naast de groot-grondbezitters konden handhaven,

in eigendom ver-